

ҚАЗАҚСТАН НАРЫҒЫНДА ИМПОРТТЫ АЛМАСТЫРУ ЖӘНЕ СҮТ ӨНІМДЕРІНІҢ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫН БАҒАЛАУ

Андатпа

Қазақстан Республикасының тұрғындарын сүт өнімдерімен қамтамасыз ету – сүт кешенінің негізгі міндеті. Өнеркәсіпті дамытудың қазіргі әлеуеті мен тәжірибесі республика аумағында халықтың қажеттіліктерін қанағаттандыруға мүмкіндік беріп қана қоймай, сонымен бірге экспортқа бағытталған өндірісті жүзеге асыруға да үлес қосады. Сүт және сүт өнімдерін өндіру мал шаруашылығы секторында екінші орын алады. Сүт өнеркәсібінің қазіргі жағдайы мен даму бағыттары, сүттің қайта өңдеу өнеркәсібі мен дайын өнімді сату бағыттарын зерттеу, сүт өнеркәсібі ұйымдарын басқарудың нарықтық жағдайларына бейімдеу және отандық және шетелдік нарықты сүт өнімдерімен қамтамасыз ету бойынша ұсыныстарды негіздеуге және дамытуға ықпал етеді. Қазақстандағы азық-түлік өнеркәсібіндегі импорт алмастыру мемлекет алдына қойылған басымды міндеттердің бірі болып табылады. Импорт алмастыру мемлекеттің өнеркәсіптік саясаты мен экономикалық стратегиясының ерекше типі болып табылады, өйткені осы өнеркәсіптік саладағы импорт алмастыру импортталатын тауарларды ұлттық өндіріс тауарларымен алмастыру жолымен тұтынуға қажетті барлық тауарлармен, азық-түлік тауарларымен және ауылшаруашылық шикізатпен ел тұрғындарын қамтамасыз етуге және ішкі өндірушіні қорғауға бағытталған. Бұл мақалада Қазақстандағы сүт нарығының қазіргі жағдайы суреттелген, сары май өнімдерін талдауы, сондай-ақ сүт өнімдерінің импортын талдауы жүргізілген, сары майдың негізгі өндірушілері көрсетілген.

Тірек сөздер: сүт өнеркәсібі, сары май, сүт өнімдері, қайта өңдеу, импорт, нарық, сапа, импорт алмастыру.

Сүт және сүт өнімдерін өндіру Қазақстандағы тамақ өнеркәсібінің маңызды салаларының бірі болып табылады. Сүт және сүт өнімдерін тұтыну халықтың денсаулығына тікелей әсер етеді: сүт негізгі азық-түлік өнімдерінің бірі, барлық жастағы адамдардың сау тамақтануының маңызды құрамдас бөлігі.

Азық-түлік өнеркәсібі қазақстандықтардың азық-түлікпен қамтамасыз ету мәселелерін шешуде ерекше рөл атқарады. Республиканың тәуелсіздік жылдарында азық-түлік өнеркәсібі дамудың әрі қарайғы бағыты мен динамикасын айқындаған маңызды құрылымдық өзгерістерге ұшырады. Жалпы, елдің әлеуеті отандық азық-түлік нарығының тұрақтылығын толық қамтамасыз етуге және қолжетімді азық-түлікпен қанықтыруды қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Өз кезегінде, өндірілетін тамақ өнімдері ішкі және сыртқы нарықта жоғары сапалы және бәсекеге қабілетті болуы тиіс.

Бұл нарық сүт өнімдері мен түпкілікті өнімді өндірушілер, инфрақұрылымдық ұйымдар, тұтынушылар секілді сүт кешенінің барлық субъектілері арасындағы экономикалық қатынастар жүйесін білдіреді. Бұл азық-түлік ресурстары өз өндірісінің есебінен қалыптасып қана қоймай, сондай-ақ республиканың агроөнеркәсіптік кешенінің сыртқы сауда қызметінде мамандануын анықтайтын сегменттердің санына жатады. Көрінетін оқшаулау мен оқшаулауға қарамастан, аталған нарық маңызды құрылымдық компоненттердің бірі ретінде ішкі нарықтың теңгерімді жұмыс істеуін және тұтастай алғанда азық-түлік проблемасын шешу дәрежесін және тиісінше, мемлекеттің азық-түлік қауіпсіздігінің деңгейін анықтайтын барлық тамақ кешенімен өзара тәуелділік болып табылады.

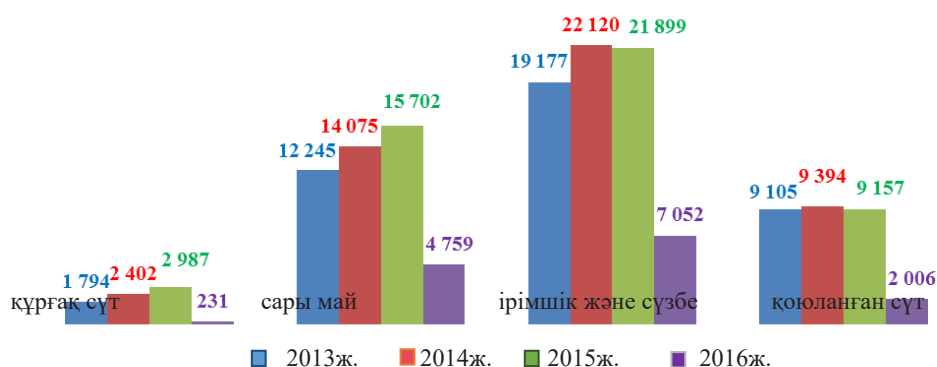
Сүт және сүт өнімдері нарығы – Қазақстан Республикасының азық-түлік нарығының маңызды элементтерінің бірі. Бұл нарықтың маңыздылығы адамның диетасындағы сүт пен сүт өнімдерінің толық дамуына маңыздылығына байланысты. Ұлттық экономиканың сүт нарығының маңыздылығы шикізат пен азық-түлік өнімдерінің жалпы көлеміндегі саланың нақты салмағына, кешендегі сүт өндірісінде жұмыс істейтін адамдардың саны мен экспорттың сыртқы нарықтарға пайдасына байланысты.

Сүт және сүт өнімдерінің нарығы толығымен алғанда азық-түлік нарығына тән бірқатар ерекшеліктерге ие. Бұл мүмкіндіктер төмендегідей:

- ♦ адамның негізгі өмірлік қажеттіліктерін қанағаттандыруда сүт өнімдерінің маңыздылығы;

- ♦ табиғи және климаттық жағдайларға тәуелділік, өндірістің және экономикалық процесстердің табиғи және биологиялық өзара әрекеттесуі;
- ♦ еңбек және жабдықты біркелкі пайдаланбау, көптеген материалдық ресурстар, сондай-ақ біркелкі табыс әкелетін өндіріс пен сатылымның маусымдылығы;
- ♦ дайын сүт өнімдерін өндіру үшін шикізатпен қамтамасыз ету ұсынысының шектелуі;
- ♦ баға құрылымында еңбек шығындарының жоғары үлес салмағы;
- ♦ сүт өнімдерінің бір түрінің өндірушілерінің көп болуы;
- ♦ өндіруші мен дайын өнімнің тұтынушысы арасындағы өнім тізбегінде көптеген делдалдардың болуы, сондай-ақ сақтаудың, тасымалдаудың және сатылудың талаптары мен шарттарына түпкілікті өнім сапасының тәуелділігі.

Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігінің Статистика комитетінің деректері бойынша 2016 жылы сүт өнімдерін өндіру келесі көрсеткіштермен сипатталады (сурет 1) [1].

Сурет 1 – Қазақстан Республикасында сүт өнімдерін өндіру, тонна

Ескертпе – Дереккөзі: Қазақстан Республикасы ҰЭМ Статистика комитеті.

Қазақстан Республикасы Қаржы министрлігінің Кедендік бақылау комитетінің сауалнамалық талдауы сүт өнімдерінің мынадай топтары бойынша импорттың ұлғаюын көрсетеді: өңделген сұйық сүт және кілегей, май, ірімшік және ірімшік және қоюландырылған сүт. Бұдан басқа, отандық өнімдердің 66%-ға өсуі есебінен құрғақ сүт импортының 2,2%-ға төмендеуі байқалады, яғни, 2013 жылы 1 794 тоннадан 2015 жылы 2 987 тоннаға дейін.

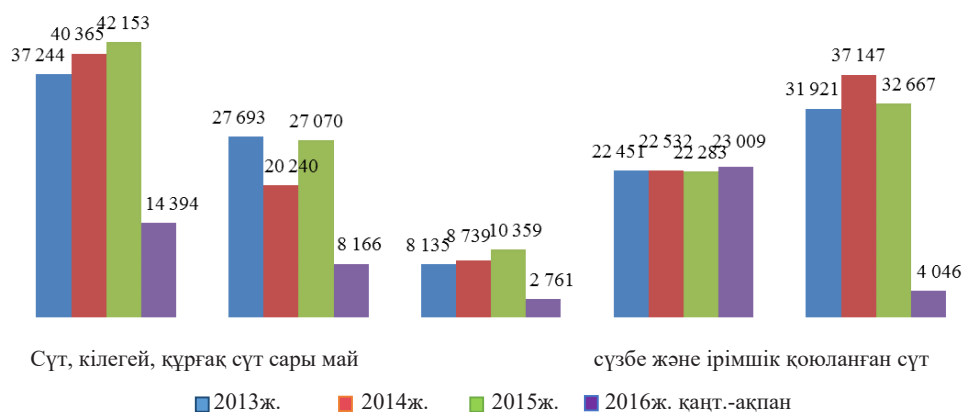
Соңғы үш жылда Қазақстанда сүт өнімдерін өндірудің тұрақты өсу тенденциясы байқалды. 2015 жылы құрғақ сүт өндірісі 2013 жылмен салыстырғанда 1,193 тоннаға артық, өсім 66%-ды құрады, май өндіру 28%-ға өсті, 12 245 тоннадан 15 702 тоннаға (3 457 тоннаға көп) ірімшік пен сүзбе үшін 2,722 тоннаға көп, өсім – 14%. Қазіргі уақытта ішкі нарықта сүт пен сүт өндірісінің орнықты өсуі байқалады. 2013–2016 жж. Оңтүстік Қазақстан облысы бойынша осы мәселені талдау, сүт өнімдерінің барлық түрлерінің өндіріс көлемінің өсу динамикасын көрсетті (сурет 2, б. 232) [2].

2014 жылғы жеке тауарлық топтар бойынша Қазақстанның сүт өнімдері нарығының жалпы сыйымдылығындағы импорт үлесі сәйкесінше келесідей түрде құралды:

- ♦ сүт және кілегей – 8,6% (мысалға, 2009 ж. – 17%);
- ♦ сары май – 39,9% (2009 ж. – 39%);
- ♦ ірімшік және сүзбе – 51,2% (2009 ж. – 68%);
- ♦ құрғақ сүт – 95,7% (2009 ж. – 91%).

Сүт өнімдерінің көрсетілген топтары бойынша импорттың тұрақты өсу тенденциясы байқалады, оны диаграммдан көруге болады. 2012 жылмен салыстырғанда 2014 жылы тек құрғақ сүт бойынша импорттың төмендегенін байқауға болады.

Құрғақ сүттікі секілді, өңделген сүт және кілегейдің ҚР-дағы басты экспортеры Ресей болып табылады. Ресей Федерациясында өндірілген сүт және кілегейдің импорт үлесі 2015 жылдың қаңтар-сәуір аралығында Қазақстанға әкелінген өнімнің осы түрінің 39%-ын құрады.

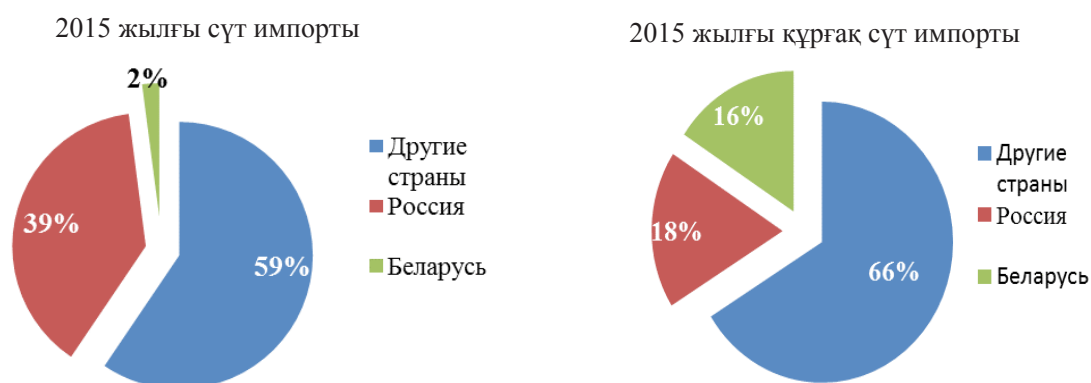
Сурет 2 – Қазақстан Республикасының сүт өнімдерінің импорты, тонна

Ескертпе – Дереккөзі: Қазақстан Республикасы ҰЭМ Статистика комитеті.

Құрғақ сүт бойынша негізгі тасымалдаушылар Ресей және Беларусь болып табылады, олар жалпы импортталатын құрғақ сүттің сәйкесінше 18% және 16%-ын жеткізеді. 2015 жылдың қаңтар-сәуірінде бұл көлем сәйкесінше 2 236,5 тоннаны және 1 948,4 тоннаны құрады.

Сонымен қатар, Қазақстандағы құрғақ сүттің ірі импорттерларының бірі Франция болып табылады – 1 042,1 тонна.

2015 жылы ірімшік және сүзбе бойынша тасымалдардың негізгі үлесі Ресейге тиесілі – 20 195 тонна, ол 87,7%-ды құрайды.

Сурет 3 – Қазақстан Республикасының нарығындағы сүт өнімдерінің тасымалдаушылары

Ескертпе – Дереккөзі: Қазақстан Республикасы ҰЭМ Статистика комитеті.

Бүгінгі таңда сары май нарығында Беларусь және Ресей елдерінің үлесі басым. Диаграммдан көрініп тұрғандай, сүт импорты бойынша нарықтың басым бөлігі Ресейге тиесілі. Ал құрғақ сүттің импорты бойынша негізгі бөлігін басқа елдер құрайды.

Сүт өнімдерінің импорты негізінен Кеден Одағы елдері – Ресей және Беларусьпен жүзеге асырылады, олардың үлесіне тасымалдардың 50% тиесілі. Мысалы, Ресей жалпы импорт бойынша сұйық сүт және кілегейдің 60%-на дейін, құрғақ сүт және сары майдың 25%-нан, ірімшік және сүзбенің 50%-дан астамын тасымалдайды. Беларусьтің импорты құрғақ және қоюландырылған сүт бойынша 19%, сары май бойынша – 32%, ірімшік және сүзбе бойынша – 7% құрайды. Сонымен қатар Қазақстанға Украина нарығынан 18%-ға дейін сары май, 15%-ға

дейін ірімшік және сүзбе, 10%-ға дейін құрғақ және қоюландырылған сүт, Қырғызстаннан 6%-ға дейін қышқыл сүт өнімдері тасымалданады. Және де, ЕО елдерінен 18%-ға дейін сары май, 8%-ға дейін ірімшік және сүзбе және 6%-ға дейін құрғақ және қоюландырылған сүт импортталады. Ауыл шаруашылық Министрлігінде атап өткендей, тез бұзылатын шикізат ретінде тікелей сүттің экспорты мен импорты ұзаққа созылмайтын сақтау мерзімдеріне байланысты жүзеге асырылмайды.

Шетелдік өндірушілердің артықшылығы болып сүт өнімдерін өндіруде табиғи шикізатты қолдануы табылады. Шығарылатын өнімнің сапасы соған байланысты. Импортқа тәуелді болмас үшін отандық өндірушілерге шикізат өндірушілерімен жұмыс жасау механизмін ұйымдастыру қажет.

Қазіргі жағдайда сүт және сүт өнімдері нарығы теңдестірілмеген, оған сапа мен өнімдер ассортиментінің жеткілісіздігі, жоғары бағалар тән. Маркетинг негізінен ішкі нарықта дамиды. Ұйымдардың маркетингтік қызметінің әлсіз жақтарының бірі болып дұрыс тамақтану үшін маңызды өнім ретінде сүтті насихаттамайтындығын атап өтуге болады. Негізінен маркетингтік қызмет аймағы инфрақұрылымының ерекшеліктері мен аумақтық ерекшеліктерді, тұтынушылық сұранысты ескеретін сүт өнімдері ассортиментін кеңейтуге, өндіру мен өткізу тиімділігіне бағытталуы қажет.

Өспелі бәсеке жағдайында өз позицияларын ұстап қалу қиындай түседі. Отандық өндірістің жоғары ресурс сыйымдылығына, елдің сапалы бағалау жүйесінің әлемдік деңгейдікіне сай келмеуіне, сонымен қатар еуропалық сүт нарығы сегментациясының тұрақтылығы мен құрылым қалыптатылуы себептеріне байланысты Қазақстан Респубикасы батыс өндірушілерімен толық көлемде бәсекелесе алмайды. Сонымен қатар, сүт өнімдерінің өндірушілері оның сапасын арттыруға көп назар бөлуі қажет, өйткені әлемдік нарық өнімнің экологиялық қауіпсіздігіне қатысты жаңа, қатаң ИСО 9000 халықаралық сапа стандарттары жүйесінде қызмет етеді. Сондықтан саланың қарқынды дамуы, өндірістік, инвестициялық қызметті белсендендіру, сүт саласы субъектілерінің экспортты потенциалы мен өндірілетін өнімнің бәсекеге қабілеттілігі деңгейін арттыру үшін жағдайларды жасау, шикізатты қайта өңдеудің жаңа технологияларын енгізу, қораптаудың жаңа түрлерін қолдану, ірімшіктер өндірісінің үлес салмағын арттыру, өнім ассортиментін кеңейту қажет.

Жүргізілген зерттеулер көрсеткендей, бұған маманданған шаруашылық субъектілері мен сүтті мал шаруашылығы тиімді тұрақты дамытудың басымды бағыты – тұрғындардың барлық топтары үшін қол жетімді, ішкі және сыртқы нарықтарда бәсекеге қабілетті өнімді өндіру. Бәсекеге қабілетті сүт өнімі тұтынушылардың ұлттық өндірушілерге деген сенімін арттырады, нәтижесінде, жалпы Қазақстан Республикасының ауыл шаруашылығы мен сала тұрақтылығы, сонымен қатар ауылшаруашылық шикізат пен азық-түлік нарықтарының тепе-тең дамуы үшін алғышаттар жасалады.

Өңдеу өнеркәсібінің сүт саласы дамуының негізгі бағыттары болып жұмыс істейтін кәсіпорындарды жанарту мен техникалық қайта жарақтандыру, ауылшаруашылық шикізатты терең өңдеуді қамтамасыз ететін жаңа ресурс үнемдеуші технологияларға өту, ғылыми-техникалық прогресс жетістіктерін енгізу арқылы өнім сапасын арттыру мен ассортиментті кеңейту табылуы қажет. Экспорттық саясатты белсендендіру аясында сүт саласының өңдеуші кәсіпорындары өткізу көлемін ұлғайту, шығарылатын өнім ассортиментінің оңтайландыру, өзі үшін жаңа, перспективті нарықтарды игеру. Ет-сүт компаниясы қызметіне белсенді қатысу және Ұлттық сүт комитетін құру есебінен оның тиімділігін арттыруға жұмыс жасауы қажет, ол өз кезегінде кәсіпорындар қызметін тәуекелдер мен бірқатар белгісіздіктерден шектеуге мүмкіндік береді.

Егер сүт өнеркәсібінде импортты алмастыру стратегиясын ойдағыдай жүзеге асыратын болсақ, саланың импортына тәуелділігін төмендетуге, елдің азық-түлік қауіпсіздігін жоғары деңгейде қамтамасыз етуге, өмір сүру сапасын арттыруға және сүт өнімдерін өндірумен өңірлерде жұмыссыздық деңгейін төмендетуге, отандық тауарларға деген сұранысты арттыруға, жергілікті өндіріс нарығының тиімді жұмыс істеуін қамтамасыз етуге болады.

- 1 Пищевая промышленность Казахстана: от плана к рынку. – Институт политических решений, 2012. – 22 июня.
- 2 Семькин В.А., Сафронов В.В., Терехов В.П. Приоритетные проблемы социально-экономического и институционального развития агропромышленного комплекса региона в условиях открытой экономики // Вестник Курской государственной сельскохозяйственной академии. – 2014. – № 5.
- 3 Совершенствование системы сбыта в агропродовольственной сфере. Теория, методология, практика / В.Г. Гусаков и др. – Минск: Ин-т системных исследований в АПК НАН Беларуси, 2010. – 252 с.
- 4 Лабькин А. Импорт – на замещение // ExpertOnline. – 2015. – 2 марта.
- 5 Отчеты Комитета по статистике МНЭ РК (2013–2016 гг.).
- 6 www.stat.kz.

Аннотация

Обеспечение населения Республики Казахстан молочными продуктами является главной задачей молочного подкомплекса. Имеющийся потенциал и опыт развития отрасли не только делают возможным обеспечение потребностей населения внутри республики, но и способствуют осуществлению экспортоориентированного производства. Производство молока и молочных продуктов является вторым крупнейшим сектором в животноводстве. Исследование сложившегося состояния и направлений развития молочной отрасли, промышленной переработки молока и сбыта конечной продукции способствует обоснованию и выработке рекомендаций по адаптации организаций молочной промышленности к рыночным условиям хозяйствования и насыщения внутреннего и внешнего рынков молочной продукцией. Импортзамещение пищевой промышленности в Казахстане является одной из приоритетных задач, стоящих перед государством. Импортзамещение представляет собой особый тип экономической стратегии и промышленной политики государства, так как импортзамещение именно в промышленной отрасли направлено на защиту внутреннего производителя и обеспечение населения страны всеми необходимыми товарами народного потребления, продовольственными товарами и сельскохозяйственным сырьем путем замещения импортируемых товаров товарами национального производства. В данной статье описано современное состояние рынка сливочного масла в Казахстане, проведен анализ производства сливочного масла, а также анализ импорта молочной продукции, выделены основные производители рынка сливочного масла.

Ключевые слова: молочная промышленность, сливочное масло, молочная продукция, обработка, импорт, рынок, качество, импортзамещение.

Abstract

Providing the population of the Republic of Kazakhstan with dairy products is the main task of the dairy subcomplex. The existing potential and experience in the development of the industry not only make it possible to meet the needs of the population within the republic, but also contribute to the implementation of export-oriented production. The production of milk and dairy products is the second largest sector in the livestock sector. The study of the current state and directions of the development of the dairy industry, the industrial processing of milk and the sale of final products, contributes to the justification and development of recommendations on the adaptation of dairy industry organizations to the market conditions of management and the saturation of the domestic and foreign markets with dairy products. The import substitution of the food industry in Kazakhstan is one of the priorities for the state. Import substitution is a special type of economic strategy and industrial policy of the state. Since the import substitution is in the industrial sector it is aimed at protecting the domestic producer and providing the country's population with all the necessary consumer goods, food and agricultural raw materials by replacing imported goods with goods of national production. This article describes the current state of the butter market in Kazakhstan. Namely, the analysis of the production of butter, the main producers of the butter market, as well as the analysis of imports of dairy products were carried out.

Key words: dairy product industry, butter, dairy products, processing, import, market, quality, import substitution.